

Mažvydo *Katekizmo* giesmių redakcijos XVI–XVII a. Rytų Prūsijos giesmynuose

INGA STRUNGYTÉ

Vilniaus universitetas

A comparison between the hymns contained in Mažvydas' Catechism and their counterparts in Mažvydas' and Vilentas', Bretkūnas', Sengstock's and Klein's hymnals shows that the successive editors introduced minor corrections but (with the exception of one hymn in Klein's collection) did not thoroughly revise the texts. Sengstock's corrections are based, in some instances, not only on Mažvydas and Bretkūnas, but also on the 1547 Catechism. Klein was much more consistent than his predecessors in correcting imperfections in language and versification.

1. Ne vienas mokslininkas yra tyrinėjęs Mažvydo *Katekizmo* giesmių kalbą, eilėda-
rą, melodinį tekstą, tačiau išsamesnio *Katekizmo* giesmių lyginimo su variantais, per-
spausdintais vėlesniuose giesmynuose, kol kas nėra. Šis lyginimas įdomus tuo, kad
parodo sudarytojų požiūrių į seniasias giesmes, padeda atskleisti ir dalies keitimų mo-
tyvus bei susekti, kuriomis pirmtakų knygomis naudojosi sudarytojai. Kai kurios re-
dakcijos senosiose giesmėse nebuvo kryptingos, pvz., tik kelių eilėdaros keitimų Maž-
vydo arba Bretkūno giesmyne negalime vadinti siekiu koreguoti giesmių silabiškumą,
tačiau tokie taisymai rodo sudarytojų pastangas. Todėl straipsnyje pateikiami ir pa-
vieniai taisymai, kurių negalima apibendrinti, tačiau jie suteikia informacijos apie
sudarytojų, kaip kalbos redaktorių, nuveiktą darbą. Šiekart bandyta lyginamosios tekstu
analizės metodu palyginti Mažvydo *Katekizmo* giesmes su jų variantais Martyno Maž-
vydo ir Baltramiejaus Vilento, Jono Bretkūno, Lozoriaus Zengštoko ir Danieliaus Kleino giesmynuose.

1.1. Pirmieji Reformacijos veikėjai stengėsi pratęsti palyginti menką vėlyvaisiais
viduramžiais atsiradusią liaudišką visuotinio giedojimo tradiciją. Jie į savo repertua-
rą pamažu įtraukė XIII–XV a. liaudies giesmes bei negausius populiausiausią šventinių
himnų iš lotynų kalbos vertimus, kurie pasirodė vėlyvaisiais viduramžiais (Pociū-
té 1995: 51).

1547 m. Prūsijos Kunigaikštystėje vienos čionykštėmis kalbomis buvo išleisti du
leidiniai su giesmėmis. Tai – Seklucjano giesmynas *Pieśni duchowne* ir kelias mén-
saisias vėliau Mažvydo *Katekizmas*, kuriame išspausdinta 11 giesmių su natomis. Pasta-
rasis leidinys nebuvo tipiškas, nes paprastai į katekizmus giesmių arba visiškai nedė-
davo, arba išspausdindavo tik su pagrindine giesme „Dievo prisakymai“ (Pociūté 1995:
14). Tikriausiai ne pats Mažvydas, o kunigaikštis Albrechtas arba jo patarejai manė,
kad lietuvišką katekizmą reikia išspausdinti su giesmėmis, kurios tuo metu turėjo
itin didelę reikšmę liuteronų liturgijoje (Michelini 2000: 11). Kunigaikštis norėjo

padėti standartinius Prūsijos krašto liuteronų tikybos pagrindus, todėl Mažvydui galėjo būti rekomenduota remtis Seklucjano giesmynu (Michelini 2000: 11). XX a. pradžioje Christianas Stangas nustatė, kad šis giesmynas buvo pagrindinis šaltinis vertinant septynias *Katekizmo* giesmes (Stang 1929: 29–47).

I *Katekizmą* pateko populariausia Prūsijos Kunigaikštystės psalmė „Liaupsink duscha mana pana“, kurią sueiliavo Karaliaučiaus pastorius Johannas Graumanas (Pollianderis) (Pociūtė 1995: 15). Antra taip pat labai populiarė to meto psalmė „Sufimilk ant musu Diewe“ buvo skirta laidotuvų apeigoms. Kiti tekstai priskiriami Liuterui, perdirbusiam viduramžių giesmes¹ ir čekų reformatoriaus Jano Huso giesmę². Pasutinės trys giesmės nesiejamos su Seklucjano giesmynu: „Bernelis gime mumus“, vienas iš populiausiaus viduramžių himno „Dies est leticiae“ variantų, ir vakaro himnas „Christau Dena effi ir schwesibe“ galėjo būti versti tiesiai iš lotyniško šaltinio³. *Katekizme* išspausdinta programinė protestantų giesmė „O Diewe kurfs dāngui ebi“ (Johano Frederio perdirbtą katalikų Litanija), versta J. Zablockio iš vokiško teksto „O Gott Vatter im hymelreich“ (Michelini 2000: 114). Eiliuoto viduramžių dekalogo „Tas eft Dieva prisakimas“, kuriuo prasideda giesmynėlis, vertimo šaltinis tikriausiai buvo giesmė „Tocz iest boże przikazanie“ iš 1545 m. Seklucjano *Katekizmo*.

2. MAŽVYDO GIESMYNE buvo perspausdintos beveik visos 1547 m. lietuviškojo *Katekizmo* giesmės, išskyrus „Thiewe musu Danguiefis“, kuri *Katekizme* išversta remiantis giesme „Oicze nasz, któryś jest w niebie“ (iš Seklucjano 1547 m. giesmyno), o i Mažvydo giesmyną pateko naujas Liuterio giesmės „Vater unser im himelreich“ vertimas (Michelini 2000: 443).

Iš kurių taisymų matyti, kad giesmėse labiau stengtasi atsižvelgti į originalo ypatumus, priartinti vertimą prie šaltinio. Šitaip derinta leksika. Štai vietoj *Katekizmo* (gen. pl.) *funu* rašoma *waiku*⁴: *ant sawa milou funu* / MŽK 6₂₆ → *Ant sawa miluyu waiku* / MŽG_{II}, plg. lenk. *nad swemi miłemi dziećmi*⁵; gen. sg. *sweikatas* taisoma į acc. sg. *ifchganima*, plg.: *Be tawęs gauti fweikatas* MŽK 7₄ → *Be tawes gauti ifchganima* MŽG_{II}, plg. lenk. *być zbwioną bez łaski twej.* (lenk. *zbwioną* ‘išganinta’). Giesmyne, lyginant su *Katekizmu*, toliau tobulinamas vertimas, taisomos prasprūdusio pažodinio vertimo formos: *At muschk iu strelas beganczias* / MŽK 5₁₅ → *Atmuschk io strelas beganczias* / MŽG_{II}, plg. vok. *Wend von uns ab sein feurig pfeil.* Prie lietuviško atitikmens sg. f. *dvasia* priderintas daiktavardis *linksmintoja*, nes *Katekizme* laikytasi subst. masc. *duch* gramatinės formos: *Ligfmintai mes wadinam* / MŽK 3₅ → *Linksmintoie mes wadinam* / MŽG_{II}, plg. *Cieszycielem cię zowiemy.* Kūriniuose „Liaupsink duscha mana pa-

¹ „Mes tikim ijj wenagi Diewa“, „Papraschaim schwentafes dwafes“, „Schwenta Dwafe muſump ateik“, „Thiewe musu Danguiefis“.

² „Jefus Christus ifch gielbetas muſu“.

³ Lietuviška giesmė „Bernelis gime mumus“ kol kas neturi tikslaus atitikmens.

⁴ Santrumpose didysis skaičius žymi Mažvydo *Katekizmo* giesmę ta pačia eilės tvarka, kokia ji yra išspausdinta *Katekizme*, o mažasis – giesmės eilutę, pvz.: giesmė „Schwenta Dwafe muſump ateik“ *Katekizme* yra trečia ir t. t.

⁵ Nurodant vertimo atitikmenis čia ir kitur remtasi Michelini (2000).

na“ ir „Papraſchaim ſchwentafes dwafes“ kelis kartus ištaisytas skolinių *laſka* (originiale *laſka*) liet. atitikmeniu *meilė*.

Buvo tvarkoma ir giesmių struktūra (praleidžiama arba įterpiama strofa arba eilutė). Giesmėje „Bernelis gime mumus“ įterpta 60 eilutė ir penkta strofa. Papildomas segmentas (*Ing ghi tikedami*) strofos pabaigoje išlygino posmo eilučių skaičių – jis vienintelis turėjo devynias vietoj dešimties.

Senesnajam silabinės eilėdaros tipui buvo būdingas apytikriai vienodas skiemenui skaičius eilutėse, vienodos gramatinės pabaigos formos, sąskambiai bei rimai (Girdžiauskas 2001: 448–449). Panašiu principu, nors ir nesklandžiai, eiliuojamos ir Mažvydo *Katekizmo* giesmės. Silabizmo laikytasi ir Mažvydo giesmyne, netikslumų nebuvo linkstama taisyti, išskyruis kelis atvejus. Giesmės „Schwenta Dwafe muſump ateik“ strofos metrinė konstrukcija 8/8/8/7. Mažvydas gana paprastai pakoregavo nesklandžią paskutinę eilutę – sutrumpino žodį *vienybē[je]* vienu skiemenui: *Venibe Diewa garbinta*. MŽK 3₂₄ → *venib Diewa garbinta*. MŽG_{II}. Taip pat eilėdaros nukrypimai šalinami ir giesmėje „O Diewe kurſs dāngui ebi“, kurios buvusi metrinė schema 8/8/9/9/8/8 pagerėja (8/8/9/8/8), plg.: *Venibe Diewa am̄binagij* / MŽK 5₄ → *Venib Diewa am̄binagi* / MŽG_{II}. Gerinami ir pabaigos sąskambiai: *Duscha mana tu platink* / *Cžieſti ir garbe Dewui*. MŽK 6_{47_48} → *Platink tu duscha mana* / *Cžieſti ir garbe Diewa*. MŽG_{II}. Perspausdinant giesmę „Liaupſink duscha mana pana“, be kurios tuo metu neįsivaizduojama bažnytinė liturgija, buvo pataisytas melodinis tekstas ir pažildomai išspausdinta penkta strofa – tradicinis Šventosios Trejybės pagarbinimas ir pašlovinimas giesmės pabaigoje.

Paisyta ir pasikeitusių to meto realijų. Zablockio Litaniją „O Diewe kurſs dāngui ebi“ Mažvydas giesmyne perspausdino be tryliktos strofos, kuri skirta Prūsijos kuniagaikščio Albrechto žmonai kunigaikštienei Dorotėjai (jai linkima sveikatos ir susilaukti sveiko kūdikio), mirusiai po Mažvydo *Katekizmo* išleidimo (Kaunas 1999: 17). Dėl to posmą teko išbraukti.

Redaguota ir giesmių kalba. Stengtasi vengti archajiškų ir žemaitiškų formų (ilgasis balsis /ā/ vis dažniau taisomas į /ō/, kamiene ir žodžio gale žemaitiškas dvibalsis /ie/ verčiamas į aukštaitišką ilgają /ē/, kuris rašte žymimas /e/ ir kt.)⁶.

3. BRETKŪNAS į rinkinį *Giesmes Duchaunas*, išleistą 1589 m., neįtraukė giesmės „Bernelis gime mumus“. Dainora Pociūtė mini, kad Bretkūnas, sudarydamas giesmyną, atsisakė katalikiškų, dar viduramžiais giedamų tekstų, siekdamas įtraukti kuo daugiau Reformacijos metu, ypač Martyno Liuterio, sukurtų giesmių. Veikiausiai dėl to ir galėjo atsisakyti katalikiškos „Bernelis gime mumus“. Šis himnas buvo giedamas viduramžiais ne tik lotynų, bet ir tautinėmis Europos kalbomis (Pociūtė 1995: 17). Kiek yra žinoma, minima giesmė nebuvu įtraukta į to meto LDK, Lenkijos ir Prūsijos protestantiškus leidinius. Jeigu Mažvydas spėjamą vertimą išspausdino pirmojoje lietuviškoje knygoje ir 1566 m. giesmyne, galima manyti, kad ir lietuviška giesmė buvo populiarė.

⁶ Smulkiai fonetiniai ir morfoliginiai taisymai nebus aptariami, kadangi jie nuosekliai aprašyti literatūroje, plg. Palionis (1967, 1995), Zinkevičius (1988).

Šiame giesmyne nebuvo išspausdintos ir giesmės „Tas eft Dieva prisakimas“, ir „Papraschaim schwentases dwases“. Beje, yra panašios pradžios tekstas „Praſchikime schwentaie Dwaffia“, tačiau toliau smarkiai skiriasi, matyt, tai naujas vertimas iš kito (vokiško) šaltinio „Nu bitten wir der heyligen Geist“ (žr. Michelini 2001: 36–37).

Bretkūnas, kaip ir Mažvydo giesmyno taisytojai, tekstus stengesi priartinti prie originalo: *Jei tu pats sau gali fweikata dūti. MŽG_{II} 10₃₂* → *Jei tu pats sau pagalba gali dūti. BGD, plg. vok. so du selber dir helffen wilt.*

Kaip ir Mažvydo giesmyne, tobulinamas vertimas. Mažvydui sekant lenkišku šaltiniu buvo palikta nesuderinta giminės forma su sg. f. *dvasia*, nes lenkų kalboje *duch* yra sg. masc.: *Malanes ghis fawa mums neschikſt / MŽG_{II} 8₂₆* → *Malones ghi fawa mums neschikſt / BGD*⁷. Taip pat tvarkoma giesmių eilėdara, rimas ir pabaiagos sąskambiai: *Bindanczias* buvo priderinta prie prieš tai eilutėje įrašyto paskutinio žodžio *siunkingas*: *Saugak ir Bindanczias waikus/ MŽK 5₈₆* → *Saugok ir waikus Bindanczias / BGD*. Kitu atveju pasirinkta atematinė veiksmažodžio forma *estī*, taip eilutėje išlyginamas vieno skiemens trūkumas: *Kurs amſins estī su Tiewu BGD 8₁₄*. Dėl silabizmo normos parašoma aliatyvo lytis su postpozicija *-pi* vietoj Mažvydo vartotos *-p*, pvz.: *Steikes musumpi ir ne truk / BGD 11₂₇*. Vienoje giesmėje Bretkūnas tikriausiai dėl eilėdaros įterpė įvardį: *dūk malone ſmanefu MŽG_{II} 3₁₀* → *Dūk malone tu ſmonefu BGD*.

Bretkūnas šiek tiek redagavo ir vertimų kalbą, tačiau kiek kitaip nei Mažvydo giesmyno redaktoriai. Dat. sg. forma *o* ir *io* kamieno daiktavardžiuose retkarčiais teikta su galūne *-u* (vietoj Mažvydo *-ui*): *Maieſtatu BGD 5₅₅, kunigaikſchcziu BGD 5₆₇, mi- lietou BGD 5₆₈*. Kiti kalbos taisymai iš esmės tokie pat kaip ir Mažvydo giesmyne – atsisakoma /ā/ (→ /ō/)⁸, žemaičių dat. pl. *-ims* (→ *-iems*)⁹ – tačiau jie jau daug nuoseklėsni. Tiesa, liko nepakoreguota Bretkūno /o/ redukcija nekirčiuotoje galūnėje. Dažniau šitaip redaguojami eilutės viduryje esantys žodžiai, o paskutinis eilutės žodis vengiamas taisyti¹⁰.

Greičiausiai dėl eilėdaros paliekama Mažvydo šnekta būdinga pietų žemaičių partarmės ypatybė – instr. sg. galūnės *-ia* siaurinimas, grafiškai žymimas raide <i>, pvz.: *Tawesp ſchaukem naſrais taip ir ſchirdi/ Jeib muſ neapleiftumbi BGD 11₂₅₋₂₆; Idant potam gera ſchirdi / Galetu tawe garbinti BGD 5₈₃₋₈₄*.

⁷ Zengštokas rėmėsi Bretkūno variantu ir jo giesmėje išlaikyta įvardžio *ji* moteriškosios giminės forma. Kleinas vis dėlto savaip paredagavo, suprasdamas, kad malonės nešyksti ne *dvasia*, o *Dievas*.

⁸ *βadžia MŽG_{II} 5₃₈* → *Sjodža BGD, Apſaugak MŽG_{II} 5₂₅* → *Apſaugok BGD, naglas MŽG_{II} 5₂₆* → *noglos BGD*.

⁹ *sweikiems MŽG_{II} 10₂₇* → *sweikiems BGD, Turintims MŽG_{II} 5₉₂* → *Turintiens BGD, ghims MŽG_{II} 5₉₉* → *iems BGD, wiſiems MŽG_{II} 7₁₇* → *wiſiems BGD, Lauuentims MŽG_{II} 6₂₂* → *Liauentiens BGD*.

¹⁰ Tai gana savotiška Bretkūno nuostata – net ir rimas keitimo atveju nebūtu nukentėjęs (pvz., viena po kitos einančiose eilutėse, kurios baigiasi žodžiais *ifchganima* ir *fugrieschima* vokalizmą /a/ pavertusi /o/ išlikę sisteminių pabaigos sąskembiai). Kita vertus, Bretkūnu buvo gerai pažįstamos abidvi vartosenos. Apie Frydlandą, iš kur jis buvo kilęs, ilgojo balsio redukcijos nekirčiuotose galūnėse nebūta, tačiau Labguvoje (kurioje pradėjo dirbtį nuo 1587 m.) nekirčiuotas ilgasis galūnės vokalizmas buvo redukuojamas (žr. Zinkevičius 1988: 71–72.) ir sutapo su Mažvydo vartosena, tikriausiai todėl ir nebuvo visada taisomas.

Kadangi tik iš Mažvydo giesmyno Bretkūnas perima giesmes su papildytomis arba praleistomis strofomis, su kalbos ir eilėdaros redakcijomis, tikėtina, kad jis Mažvydo *Katekizmu* nesinaudojo.

4. ZENGŠTOKAS savo giesmyną *Giesmes Chriksczionischkos ir Duchaunischkos* išspausdino 1612 m. Čia įtrauktos aštuonios Mažvydo *Katekizmo* giesmės. Visos jos, išskyrus giesmę „*Bernelis gime mumus*“, buvo išspausdintos Bretkūno giesmyne. Taigi Zengštokas į savo giesmyną grąžino viduramžių himną „*Bernelis gime mumus*“, kuris greičiausiai tuo metu galėjo būti dar toks pat populiarus kaip ir Mažvydo laikais. Tai pirmoji nuoroda, kad Zengštokas naudojosi dviem giesmių rinkiniais – 1589 m. Bretkūno *Giesmes Duchaunas* ir Mažvydo giesmynu. Nuosekli giesmių analizė parodė, kad ant Zengštoko darbo stalo gulėjo ne tik šios dvi knygos, bet ir Mažvydo *Katekizmas*. Vieną paliudijimą, kad Zengštokas rēmėsi *Katekizmu*, aptinkame giesmėje „*Bernelis gime mumus*“. Zengštokas pakartojo *Katekizme* išspausdintą eilutę, kuri giesmyne jau buvo pakeista kitais žodžiais: *buki c̄iestis ir garbe* / MŽK 9₆₃ → *Buki c̄estis wienamui* / MŽG_{II} → *buki c̄estis ir garbe* / ZG. Kita aiški nuoroda į *Katekizmą* – Zablockio Litanijoje „O Diewe kurſs dāngui ebi“. Čia pasirenkamas veiksmažodis *neapleisk* vietoj giesmyne ir Bretkūno variante įrašyto *neprastok*: *Ach weschpate mus neapleisk* / MŽK 5₂₇ → *Ach weschpate mus neprastak* / MŽG_{II} → *Ach Wieschpatie mus neprastok* / BGD → *Ach weschpatie mus neapleisk* / ZG. Kadangi daugiau leksinių, taip pat ir sintaksinių keitimų nepastebėta, tad iš rašybos bei kitų giesmės ypatumų spręsti, ar redaguodamas kitus kūrinius Zengštokas pasinaudojo *Katekizmu*, gana sudėtinga, nes jis tik dar nuosekliai įgyvendino Bretkūno pradėtus giesmių kalbos taisymus.

Svarbu paminėti, kad Zengštokas, redaguodamas Zablockio Litaniją, rēmėsi ir Mažvydo giesmyno egzemplioriumi. Štai vienoje eilutėje žodžių tvarka sutampa ne su Bretkūno veikalų, o su Mažvydo giesmynu: *Lijnsmink tu pats schitus didei* / MŽG_{II} 9₅ → *Linksmink schitus tu pats didei* / BGD → *Linksmink tu pats schitus didei* / ZG. Koreguodamas psalmę „*Liaupsfink duscha mana pana*“, Zengštokas taip pat pasinaudojo Mažvydo giesmynu. Bretkūno buvo pasirinkta pron. *tava*, o Zengštoko pron. *savo*, kuris pavartotas ir Mažvydo giesmyne esančiame giesmės variante, plg.: *Ba daukſjin gieribe fawa* / MŽG_{II} 6₃ → *Ba daukſjin geribe tawa* / BGD → *Ba daukſjin geribe fawa* / ZG. Toje pačioje giesmėje pastebėtas ir kitas taisymas, kuris vargu ar galėjo būti Zengštoko sugalvotas. Vietoj Mažvydo subst. *atpirkojui* Bretkūnui tinkamesnis atrodė *ponui Kristui*. Zengštokas sugrižta prie Mažvydo giesmyno varianto¹¹. Plg.: *Jefui muſu atpirkojui* / MŽG_I 6₅₂ → *Jefui Christui muſu Ponui* / BGD → *Jefui muſu atpirkojui* / ZG.

Yra ir daugiau pavyzdžių, kurie leidžia manyti, kad Zengštokas, taisydamas senąsias giesmes, naudojosi ne tik Bretkūno, bet ir 1566 ir 1570 m. Mažvydo giesmynais. Iš ten jis galėjo nusirašyti trumpesnes atematines veiksmažodžio ir priešdélių for-

¹¹ Minėtus Zengštoko taisymus ir sutapimus su Mažvydo giesmynu taip pat nurodė ir Guido Michelini's nesenai išleistoje knygoje (Michelini 2004). Tačiau sąsajų su Mažvydo *Katekizmu* italų kalbininkas nepastebėjo.

mas. Plg.: *Kurs amžins eft su tewu / MŽG_{II} 8₁₄* → *Kurs amžins esti su Tiewu / BGD* → *Kurs amžins eft su Tiewu / ZG; Ba io mokſla sveikegi tur vß iūka. MŽG_{II} 10₂₈* → *ba io mokſla sveikieghi tur uſu iūka. BGD* → *Ba io mokſla sveikieghi tur uſu iūka ZG; Kaip tu pats gawai nūg Diewa Tewa MŽG_{II} 10₄₀* → *Kaip tu pats gawai nugi Diewa Tiewa. BGD* → *kaip tu pats gawai nug Diewa Tiewa ZG.*

Kita vertus, Zengštokas galėjo ir pats, be papildomo teksto įtakos, redaguoti šias eilutes, kadangi tokio pobūdžio (gana primityvūs ir nekūrybingi) taisymai, siekiant išvengti nevienodo skiemenu skaičiaus eilutėje, buvo populiarūs. Vis dėlto atrodo, kad Zengštokas senųjų giesmių nukrypimą nuo silabizmo nesiémė koreguoti (išskyrus vieną atvejį). Tad ir aptarti taisymai veikiausiai nebuvu savarankiški.

Taip pat ir ilgojo balsio /ā/ įrašymą vietoj Bretkūno /ō/ ir kai kuriuos ortografinius atvejus galima interpretuoti kaip nusirašymą iš Mažvydo giesmyno. Plg.: *filpnams bei sergancžams / MŽG_{II} 5₈₇* → *filpnoms bei sergancžioms / BGD* → *filpnams bei sergancžams / ZG; Redik materis ir Sunus / MŽG_{II} 5₁₁₅* → *Redik moteris ir sunus / BGD* → *Redik materis ir Sunus / ZG; schito naktie MŽG_{II} 11₆* → *schita Nakte BGD* → *schito naktie ZG.*

Zengštokas gana nenuosekliai rinkosi ilgojo balsio /ā/ ortografinę raišką. Tai atispindi tekste „O Diewe kurfs dąngui eßi“. Viename žodyje arba skiemenyje rašoma <o>, kitame – <a>. Kadangi ne vienu atveju <a> pasirinkimas sutapo su Mažvydo giesmynu, galima manyti, kad redaguodamas šį tekštą Zengštokas naudojosi tiek Bretkūno, tiek Mažvydo giesmynu ir šiek tiek *Katekizmu*. Tačiau kitų giesmių ortografija artimesnė Bretkūnui.

Nors Zengštokas buvo gana nuoseklus savo pirmakų sekėjas ir taisymų tēsėjas, tačiau kai ką keitė ir visiškai savarankiškai. Pavyzdžiu, keliose vietose transformavo Litanijos „O Diewe kurfs dąngui eßi“ tekštą: *Saugok tu mus funus fawa. BGD 5₂₄* → *Saugok tu mus tawa ranka. ZG; Diewe saugok tawa ranka. BGD 5₆₀* → *Jesau saugok tawa ranka. ZG; Dük miera tarp wiffu Panu / BGD 5₆₁* → *Dük miera tarp wiffu βmoniu / ZG.*

Zengštokas amžininkų (apie tai jis užsimena giesmyno pratarmėje „Gerbiamie... lietuviškų bažnyčių kunigams“, plg. Koženiauskienė, sud., 1990: 236) ir vėlesnių giesmynų sudarytojų buvo kritikuojamas, esą redaguodamas Bretkūno ir Mažvydo palikimą įvėlė klaidų, iškraiپ žodžių, posakijų prasmę. Kaip minėta anksčiau, amžininkai Zengštoką galėjo peikti, pastebėję rašybos nelygumą, galbūt ir dėlto, kad jis vietomis grįždavo prie senesnio Mažvydo varianto. Vis dėlto Zengštoko darbas nenusipelnė tik kritikos. Štai matyt jo, kaip redaktoriaus, pastangos ištaisyti įsivėlusias spaustuvininkų klaidas: *pildanczin / BGD 7₂₇* → *pildancžiu ZG, teife BGD 7₂₇* → *teifei ZG, gen. pl. kowa BGD 5₂₁* → *kowu ZG, nur BGD 8₆* → *nor ZG, wed mes efni futwerims tawa. BGD 7₆₄* → *nes mes efne futwerims tawa. ZG. Jis pastebėjo ir Mažvydo hiperkorkečias formas giesmėje „Gime mumus Bernelis“ ir jas ištasisė: biedi MŽG_I 12* → *bidi BGD. Toje pačioje giesmėje redagavo Mažvydo vartotą grafemą <q>, rašomą vietoj dvigarsio /an/, pvz.: dągaus MŽG_I 29* → *dangaus ZG, dąguſu MŽG_I 68* → *dan-guſa ZG. Kitose giesmėse Zengštokas taisė Bretkūno vartotą grafemą <o> į <ü>: doſt BGD 8₂₉* → *dūſt ZG, dok BGD 7₃₇* → *dük ZG. Iš fonetinių taisymų minėtinės afrikatos /dž/ vartojimas: verb. praes. 3 atleid BGD 6₅* → *atleidž ZG, adj. didem BGD*

^{6₄₅} → didžem ZG. Atitaisoma dat. sg. galūnė -u į -ui: *kunigaikfchcziu* BGD 5₆₇ → *kunigaikfchcziui* ZG, *milietoiu* BGD 5₆₈ → *miletoui* ZG. Kai kurie fonetiniai ir morfologiniai taisymai leidžia manyti, kad Zengštokas déjo pastangų giesmių kalbą artinti prie Prūsijos lietuvių vakarų aukštaičių tarmės, pvz.: *priſch* BGD 7₁₄ → *priesch* ZG, instr. sg. *fmerti* BGD 5₃₄ → *fmertim* ZG (*Sawa fmerti ifchwadawai* → *sawa fmertim ifchwadawai*).

Kaip ir pirmtakai, Zengštokas toliau tobulino vertimą. Keitė žodžių tvarką ir prie-linksnį pro su acc. priežaščiai reikšti: *Pro sawa malone* MŽG₁ 9₅₀ → *per sawa malone* ZG. Slavišką jungtuką *ved*, Bretkūno perimtą iš Mažvydo, Zengštokas kelis kartus taisė į *nes* (ZG 7₂₁, 7₆₄). Redagavo pirmtakų paliktą nesuderintą žodžių skaičių: *Ir lapai krint ant þemes / Ant kurio kaip weias uschpus* BGD 6_{32–33} → *Ir lapai krint ant þemes / Ant kuriu kaip weias uschpus* ZG. Nevykusiu nebent būtų galima laikyti keitimą: *Ach Diewe neapleifk muſu / Duschas ir kunus wargußu* BGD 5_{17–18} → *Ach Diewe neapleifk muſu / Duschas ir kuna wargußu* ZG.

5. KLEINAS perémé iš Zengštoko beveik visas senąsias giesmes ir išspausdino 1666 m. išleistame giesmyne *Naujos Giesmijų knygos*. Atskiro aptarimo verta giesmė „O Diewe kurſs dāngui eßi“¹², kurią Kleinas gerokai perdirbo. Gretinant Kleino ir vokiškos giesmės „O Gott Vatter im Himmelreich“¹³ strofas, matyti šių dviejų tekstu ryšys.

Atkreiptinas dėmesys į šiuos Zengštoko, Kleino ir Liuterio giesmės fragmentus:

(i) 2 strofa (paskutinės trys eilutės)¹⁴:

ZENGŠTOKAS	KLEINAS	LIUTERIS
10. Griekus muſu wiffus uþmirſchk /	10. Mums künq lobj apſaugök /	<i>Leib / Ehr und Gut behüt vor ſchad /</i>
11. Del didžia ſuſſimilima /	11. Iþ méiles ſuſimilk didžos	<i>ſey uns gnedig / und hilff uns Herr /</i>
12. faugok dufche taip ir kuna.	12. Ir ne apléifk mus niekados.	<i>verlaß uns nun unnd nimmermehr.</i>

(ii) 4 strofa:

ZENGŠTOKAS	KLEINAS	LIUTERIS
19. Apgink tu mus tawa ranka/	19. Saugök mus nun ir wiſſada/	<i>Behüt uns HErr zu allerſtund/</i>
20. nûg piktiibu ir kiek grieka/	20. Nû giedos ir ſuſgrießima/	<i>Für Jerthumb/ laſter/ Schand unnd Sünd /</i>

¹² Kleinas ją pavadinė „O Diewe Tēwe Danguje“.

¹³ Išspausdinta knygoje Martin Luther *Geiftliche Pſalmen Und Lieder*, Nürnberg, 1658 (MAB, sign.:V-17/12099), 756–759.

¹⁴ Vokiškam tekste paryškinti žodžiai, sutampantys su Kleino giesmės žodžiais.

21. <i>nūg karaughima ir kowu/</i>	21. <i>Nū karo ir neprietelu/</i>	<i>für Krieg/ Has Feindſchafft / Gifft und Neyd /</i>
22. <i>Nūg branguma didžia iawu/</i>	22. <i>Nū Bado ir piktū liggù/</i>	<i>für Peſtilenſ und Kranckheit geschwind/</i>
23. <i>Nūg Ugnies wandens ir mara/</i>	23. <i>Nū wandens ir ugnies bedōs/</i>	<i>für Waſſer / Fewer/ und theuer zeit/</i>
24. <i>Saugok tu mus tawa ranka.</i>	24. <i>Ir nū perkunū bei wietros.</i>	<i>für Ungewitter/ ſchädlīch Wind.</i>

Peršasi mintis, kad Kleinas giesmės nevertė iš naujo, o remdamasis minetu Liutero šaltiniu pertaisė Zengštoko tekstą¹⁵. Kad Kleinas vergiškai nesekė vokiško originalo, išduoda kūrybingas ir laisvas perdirbimas. Nesutampa ir Kleino giesmės apimtis: ji viena strofa ilgesnė negu Liuterio (18 ir 17), tačiau gerokai trumpesnė negu pirminis Mažvydo giesmės variantas (21). Beje, pats Kleinas giesmyno pratarmėje („Naujos giesmių knygos: Naudinga pratarmė su kreipimusi į skaitytoją“, žr. Girdzijauskas, par., 1985: 52–69) mini šią giesmę ir paaškina, kodėl ją reikėjo redaguoti: „Kaip reikėjo pataisyti atgailos giesmę „Dieve téve iš dangaus“ („Gott Vater im Himmelreich“), kurioje nebuvvo nei taisyklingo metro, nei aiškios konstrukcijos ir kurios vertėjas nesuprato, pamaldusis skaitytojas pats pamatys, palyginęs ankstesnį vertimą su mūsų pataisytuoju“ (Girdzijauskas 1985: 57). Kleinas giesmę tikintiesiems pateikė su savo inicialais. Šios giesmės variantas buvo perspausdintas vėlesniuose Rytų Prūsijos giesmynuose¹⁶.

Kleinas, kaip ir jo pirmtakai, vertimą stengėsi priartinti prie originalo, pvz.: *Ischgi-da kiek ligga tawa / ZG 6₆ → Ir gydo tawq filpnumq / KLNG*, plg. lenk. *leczy wszelką niemoc twoję* ir vok. *unn haitl dein Schwachheit gross; Jei tikieſi tu ifch schirdies wiffos / ZG 10₃₃ → Jey tikki tattai iß Birdies dugna / KLNG*, plg. *Gleubstu das von herten grunde.*

Vis dėlto Kleinas buvo pirmasis, kuris ēmėsi ryžtingo senojo vertimo redagavimo. Jis ne kartą Zengštoko vartotą žodį keitė, jo nuomone, tinkamesniu sinonimu. Pavyzdžiui, Zengštoko *gailestis* keičiamas į *malonę* ‘gailestingumas, pasigailėjimas’ (LKŽ_{VII} 803), slavizmas *nedastainai, dastainas* ‘vertinges, garbės vertas’ (LKŽ_{II} 308) į germanizmą *nevertingai, neapgaleti* ‘[ne]pažegti, [ne]ištengti’ (LKŽ_{III} 63), *neprimanyti* ‘[ne]ištengti, [ne]galėti’ (LKŽ_{VII} 838) ir pan.: *wissur gaileffi rodidams ZG 6₁₆ → Wysur malonę rodidams KLNG; kurs nedastainai stalop priſengs ZG 10₁₁ → Kurs newertingay stalop prižengs KLNG; Dusches muſu to neapgal ZG 7₃ → Dubos muſu neprimana*

¹⁵ Teigt, kad Kleinas iš naujo vertė giesmę, neleidžia kai kurie leksiniai atitikimai arba panašumai, plg. 1 posmą:

1. <i>O Diewe kurs dangui effi/</i>	1. <i>O Diewe Tēwe danguje/</i>
2. <i>O Jefau ir fchwenta Dwaffe/</i>	2. <i>O JE5AU ir βwenta Dwaffé/</i>
3. <i>O Traice Diewa schwentaghi/</i>	3. <i>O Traice Diewo garbinta/</i>
4. <i>wienibe Diewa amžinaghi/</i>	4. <i>Wienybe Diewo amžina/</i>
5. <i>Praſchom tawe kaip badeiei/</i>	5. <i>Mus meldžencjus klaufykigi/</i>
6. <i>Ifchklauſai tu mus malonei.</i>	6. <i>Kaip tu žadėjės mums effi.</i>

¹⁶ Būtent Kleino giesmės variantą perémė Rikovijus ir Šusteris, jis aptinkamas XIX a. pabaigos giesmių rinkiniuose.

KLNG (beje, šio taisymo motyvas galėjo būti dvejopas – leksika ir moteriškas rimas).

Kleinas archajinius žodžius kartais taisė į naujesnius, *nasrai* → *burna*; *jauteti* ‘budėti, nemegoti’ (LKŽ_{IV} 318) → *budéti*, plg.: *Ir taip tikrai skelpsi sawa nafrais* / ZG 10₃₄ → *Ir taip išpažyfti sawá burna* / KLNG; *Szirdie dük tawes iautei* / ZG 11₁₄ → *bet būrdij dük wis buddéti* / KLNG. Pereita ir prie modernesnių konstrukcijų, pavyzdžiu, dalyvinė konstrukcija taisoma į padalyvio: *Meldenczius mus ifch stipros wieros* / ZG 7₆₂ → *Meldžent mums iß stipprōs wierōs* / KLNG.

I akis krinta tai, kad redagavimas daugeliu atvejų buvo kompleksiškas. Pavyzdžiu, giesmėje „Christau Dena effi ir schwesibe“ parinktas tišlesnis žodis ir taip silabinė eilėdara priartinta prie izosilabizmo. Metrinę konstrukciją 10/7 Kleinas taiso į 8/8, eilutes priderindamas prie aštuoniaskiemeno metro: *Idant funkus fapnas neußgrutu / Jeib welns mus nefugautu* ZG 11₉₋₁₀ → *Jeib funkus mieg's ne užpultu / Ir weln's mus neiškaditu* KLNG. Kiti pavyzdžiai rodo, kad Kleino redakcija galėjo būti nulemta ne tik tišlesnio žodžio, bet ir metrinės struktūros tobulinimo (vienodinamas skiemenu skaičius eilutėse). Pvz.: *kitaip mes negalim biliti* / ZG 7₂₉ → *Bet kitaip negalim tarti* KLNG; *Kurio nuſtoiau per fugrieschima*. ZG 7₄₈ → *Pameſtq per fugrieſimq*. KLNG (*nustoti* ‘nebelikti, nebetekti’, žr. Urbas 1996: 250); *Schis efmi gadnas praſjudima* ZG 7₅₄ → *Efmi wertas praſjudima* KLNG (*gadnas* ‘tinkamas, vertas’ LKŽ_{II} 12); *Atre-me muſu piktybes*. ZG 6₂₄ → *Prawar muſu piktybes* KLNG (*atremiti* ‘nušalinti, nuvaryti tolyn’, žr. Urbas 1996: 52).

Yra atvejų, kai Kleinas tvarkė ir eilėdarą, ir parinko naujesnį žodį vietoj Zengštoko vartoymo archajiško. Čia *penukſlas* ‘maistas, pašaras’ (LKŽ_{XIX} 78) taisomas į *valgi*. Plg.: *Ir tu penukſchlū duſche papeneiei*. ZG 10₃₆ → *Ir tū walgiu dußq pennējei* KLNG;

Šiaip jau gausūs eilėdaros taisymai senosiose giesmėse dažniausiai atliki keičiant žodžio darybą (pvz., iš pamatinio žodžio padarant priesagos arba priešdėlio vedinį) arba įterpiant / praleidžiant vienskiemenį žodį, parenkant kitą gramatinę formą.

Galima skirti tokius su eilėdara susijusius keitimus:

1. Kleinas trumpino įvardžius, prie kurių prisišliejusi postpozicinė dalelytė -ai arba atvirkščiai – minėtą dalelytę priraše: *kurfai numalde Diewa Tiewa narfu* / ZG 10₂ → *Kurs numalde Diewq Tewq rufstu* KLNG; *Tas uß malone smerti amßina gaus*. ZG 10₁₂ → *Taffai už malónę smerti gaus*. KLNG;

2. pridėdavo priesagą, priešdėli (arba jų atsisakydavo): *Ligei kaip padžiūs þoles* / ZG 6₃₁ → *Lygei kaip padžuſt' žoléles* / KLNG; *Ant grieku muſu nepawifdeks* / ZG 7₃₉ → *Ant griekū muſu neweizdék* / KLNG; *Serkти/ iaut/ gin ir reda/* ZG 8₁₀ → *sergti/ jaut/ apgin' ir reda/* / KLNG;

3. pasirinkdavo įvardžiuotinę formą arba atvirkščiai – jos vengdavo: *Wienibe Traices ſchwentas* / ZG 6₅₅ → *Wienybę Traices ßwentoſes* KLNG; *efti tikras Diewas* / ZG 9₆ → *Efti tikkräftis Diewas* / KLNG; *Mes tikim ing Dwaffe ſchwentaie* / ZG 8₂₃ → *Mes tikkim ing Dwásę ßwentą* / KLNG; *Idant negautumbei piktoſes algos*. ZG 10₂₄ → *Jeib negau-tumbei piktōs algōs* KLNG;

4. keitė imperatyvo skaičių arba pasirinko trumpesnę/ilgesnę imperatyvo formą. Pvz.: *Garbink koþnas wiernas* / ZG 6₅₆ → *Garbinkem wiernay kojñas/* KLNG; *Tu þmo-gau garbink Diewa Tiewa* / ZG 10₁₃ → *Tu žmogau garbinki Diewq Tewq* / KLNG;

5. įterpdavo arba praleisdavo žodžius (dažniausiai įvardžius, rečiau – būdvardžius, prieveiksmius ir veiksmažodžius). Tokio tipo eilėdaros tvarkymą ypač gausu. Plg.: *Kaip tews pats didei suffimilſt / ZG 6₂₅ → Kaip Tēw's diddei suffimilſta* KLNG; *Garba buk Diewui Tewui / ZG 6₄₉ → Garbē buk nu Diewui Tēwui* KLNG; *Bet ſtiprei tikiu tawa geribei.* ZG 7₂₄ → *Bet tikkiūs gėrybe tawa.* KLNG; *Bet wiffas pikties tu prim nutremk.* ZG 7₄₀ → *Bet wiffas pikties nutremk.* KLNG; *Ant smertiesbiauros dawe sawa Sunu.* ZG 10₁₆ → *Ant smerties dawe sawa Sunu.* KLNG; *nug wiffa pikta nor apginti / ZG 8₇ → nug wiffa pikta apginti /* KLNG;

6. parinkdavo daugiau / mažiau skiemenu turintį žodį: *Ba io mokſla fweikeghi tur uß iūka.* ZG 10₂₈ → *Bet jo mokſla jie tur už jūkā.* KLNG; keičiamos lokatyvo forma: *Amβinai dangui buſim / ZG 8₃₂ → amžinay danguje buſim /* KLNG;

7. sintaksiškai pertvarkė eilutę, kad būtu išlaikytas silabizmas: *taip ir sawa kraughi gerti wine ZG 10₈ → Ir jo kraują gértumbim wyné.* KLNG.

Kleinas linko vienodinti eilutės pabaigos formas, saskambius, tobulino ir senųjų giesmių rimą. Plg.: *Apschlek mus Diewe Iſopu / Ir iau cžiſts bus kuns bei duſcha / ZG 7₃₄ → Apßliek mus Diewe Iſopu / Ir cžyſta bus duſbia muſu /* KLNG; *gimes esti ßmogus tikras / ir ifch malones sawa teifei / ZG 8₁₈₋₁₉ → gimmęs esti žmogus tikras; Ir iß méilés sawa didžōs /* KLNG; *Mes tikim ing Jesu Chriſtuſa / ZG 8₁₂ → Mes tikkim ing Ježu Kriſtu /* KLNG (šiuo atveju atsisakyta dvigubos galūnės, kuri jo pirmtakų veikiausiai nusirašyta iš originalo; jos atsisakius, žodis priderintas prie kitos eilutės pabaigos *Sunu*).

Kleinas redagavo ir vertimų kalbą. Savo giesmyne jis taikė gramatikoje (1653 m.) nurodytas rekomendacijas. Pavyzdžiu, rašė kilmininko ir kai kurių veiksmažodžių būtojo laiko galūnę /o/, nors Ragainės ir iš dalies Išrutių apskrityje iprastesnė galūnė /a/ (*Grammatica Litvanica*, cituojama pagal Kruopas et al., red., 1957: 406): gen. sg. *Diewa* ZG 3₆ → *Diewo* KLNG; *paliaugima* ZG 3₁₂ → *palaujimmo* KLNG; *welna* ZG 3₁₇ → *wélnio* KLNG. Tačiau redaguojama ne visada nuosekliai, sistemingiai eilutės viduryje. Matyt, dėl metro liko nepataisyti ir tie daiktavardžiai bei veiksmažodžiai, kurie patiria žodžio galo redukciją¹⁷: „Ne visada yra išmetama raidė arba net skie-muo su apostrofu ten, kur galima išmesti, bet paprastai tik ten, kur maloniu skamba trumpas žodis arba to reikalauja metras“ (Kruopas et al., red., 1957: 429). Kleinas taisė pirmtakų paliktas specifines vietininko formas *e* ir *i* kamienų daiktavardžiuose: *malone* ZG 3₁₈ → *malonej'* KLNG, *karalife* ZG 6₄₂ → *Karalytej'* KLNG, *Sžirdie* ZG 11₁₄ → *birdij* KLNG.

Prakalboje Kleinas (Girdzijauskas 1985: 52–69) minėjo nemažą Zengštoko giesmyno trūkumą – nukrypimus nuo tikėjimo tiesų. Tikriausiai šitai jis ižvelgė ir iš Mažvydo *Katekizmo* atkeliausioje psalmėje „*Sufimilk ant muſu Diewe*“: *Jog gimdits eſmi narſe tawa* ZG 7₂₃ → *Jog gimdits eſmi griekūſa* KLNG. Plg. su lenkiškos giesmės „*Zmiūj się nademną Boże*“ atitikmeniu: *zem się począł w twoim gniewie* (lenk. *gniew* ‘pyktis, rūstybė, niršulis’), kuris sutampa su Zengštoko vertimu, perimtu iš pirmtakų. Tačiau 1625 m. Jono Rėzos išeistame *Pſalteras Dowido* (kuris Kleinui turėjo būti žinomas), identiškos numeracijos psalmėje (51) yra tokia formulotė: *Asch ifch grieſchningos*

¹⁷ *Pirschts* ZG 3₁₄ → *Pirþt's* KLNG, *Diews* ZG 7₁₉ → *Diew's* KLNG, *krint* ZG 6₃₂ → *krint'* KLNG.

Seklos esmi pagimdis / Ir maną Motina manę Grieklifa pawaiffe. Greta pateiktas vo-kiškas atitikmuo: *Sinde ich bin aus Sündlichem Samen gezeuge / Und meine Mutter hat mich in Sünden empfangen* (RÉZA 187–188). Veikiausiai Kleinas prisiminė šiuos Dovydo psalmės žodžius ir pagal tai pataisė savo variantą.

6. IŠVADOS. Mažvydo *Katekizmo* giesmes palyginus su Mažvydo, Bretkūno, Zengštoko, Kleino giesmynų atitikmenimis, matyti visų redaktorių dėmesys vertimo originalui, vertimo sklandumui. Visų jų buvo dedamos pastangos priartinti vertimą prie originalo, redaguojama kalba ir tobulinamas vertimas. Bretkūnas iš Mažvydo giesmyno perėmė giesmes su įvairiais pakeitimais, tikėtina, kad *Katekizmu* nepasinaudojo. Jis nežymiai tvarkė ir eilėdarą. Iš atlirkos analizės aiškėja, kad Zengštokas, redaguodamas senąsias giesmes, rėmėsi ir Bretkūno rinkiniu, ir Mažvydo giesmynu, ir šiek tiek 1547 m. *Katekizmu*. Jis toliau taisė vertimus, likusias gramatiškai nesude-rintas formas. Kleinas, rėmėsis Zengštoko giesmyno variantais, buvo pirmasis redaktorius, kuris ēmėsi ryžtingai redaguoti senąsias giesmes. Kai kurias iš jų artino prie izosilabinės eilėdaros. Neretai Zengštoko vartotam žodžiu išskodavo sinonimiško atitikmens, kartais archajišką leksiką arba sintaksinę konstrukciją taisė modernesne. Atsižvelgdamas į eilėdarą, redagavo ir kalbą. Gerokai perdirbo iš Zengštoko perimtą giesmę „O Diewe kurfs dängui eßi“, veikiausiai pasinaudojo trumpesniu giesmės „O Gott Vater im Himmelreich“ šaltiniu, išspausdintu Liuterio giesmyne. Nepastebėta, kad Kleinas galėjo naudotis Bretkūno giesmių rinkiniu ir ankstesniais giesmynais.

Įvairūs taisymai liudija kiekvieno sudarytojo pastangas koreguoti giesmių kalbą, eilėdarą – vis dėlto jų būta minimalių (galima išskirti tik Kleiną). Pagrindinė priežas-tis, kodėl rengėjai vengė esminių redakcijų, – religinio teksto pastovumo tradicija: taisymai suteiktų nepatogumų giesmininkams, kurie ipratę prie senojo teksto. Sudarytojams (išskyrus Kleiną, nors ir jam tik iš dalies) giesmių kalbos tvarkymas nebuvo pirmaeilis ir svarbus dalykas, svarbiausia buvo tiksliai pertiekti ir skleisti tikėjimo tiesas.

Už Pagalbą rengiant straipsnį autorė nuoširdžiai dėkoja dr. Birutei Kabainskaitėi ir prof. Guidui Michelini'ui, prieš perspausdinant Zengštoko giesmyną leidusiam pasinaudoti psalmės „Suſimilk ant muſu Diewe“ elektroniniu variantu.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

BDG – [Jonas Bretkūnas] *Gieſmes Duchauñas / isch Wokifchka ing Lietuwifchka liefūwi / per ne kurus Plebonus Hercegistes Prūſu pergulditos. Ifſpauftas Karaliauczuie per Jurgi Oſterbergera 1589* (MAB, sign: Mf 537).

KLNG – [Danielius Kleinas] *Naujos Gieſmju knygos, kurroje ſenos Gieſmes fu pritarimu wiffu Bažnyczios Mokitoju per muſu Lietuwa yra pagerintos / O naujos gražos Gieſmes pridetos [...] Karalaucuje Ifſpaude fawo ifſiradimais Pridrikis Reuſneris Metūje M.DC.LXII* (MAB, sign: LK-17/14).

MŽG_{I-II} – [Martynas Mažvydas ir Baltramiejus Vilentas] *Gefmes Chrikſcjoniskas gedomas Bažnyczofu per Aduenta ir Kaledas ik Gramniczū. [...] (cituojama pagal: Martyno Mažvydo raštai iš jų šaltiniai, par. Guido Michelini, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000).*

MŽK – [Martynas Mažvydas] *CATECHISMVS A PRAſty Sʒadei ... KARALIAVCZVI ... M. D. XLVII ...*

MŽK – [Martynas Mažvydas] *CATECHISMVS A PRAfty S̄zadei ... KARALIAVCZVI ... M. D. XLVII ...* (cituojama pagal: *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, par. Guido Michelini, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000).

RÉZA – [Jonas Rēza] *Der Pfalter Davido Deutsch und Littauisch Pfalteras Dowido WOKISCHKAI BEI LIE-TUWISCHKAI ... Karaliaujoje Prūsu ...* 1625 (VUB, sign.: FD 20).

ZG – [Lozorius Zengštokas] *GIESMES Chriksczionischkos ir Duchaunischkos / Per Wiffus mætus Baſžnicžoie Diewa giedamos [...] 1612 Iſchſpaustos Karaliaucžiuie Prūsuu / Per Joną Fabriciu* (MAB, sign: LK-17/8).

LITERATŪRA

GIRDZIAUSKAS, J., par., 1985: *Lietuvių poetikos pradmenys*, Vilnius: Vaga.

GIRDZIAUSKAS, J. 2001: Silabinė eilėdara. Id., *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 448–449.

KAUNAS, D. 1999: *Knigos dalia*, Vilnius: Pradai.

KOŽENIAUSKIENĖ, R., sud., 1990: *XVI–XVIII a. prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas.

KRUOPAS, J. et al., red., 1957: *Pirmai lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas I–XX*, red.: J. Balčikonis, J. Kruopas, K. Ulvydas, V. Vitkauskas, Vilnius, 1941–2002.

MICHELINI, G. 2000: *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

MICHELINI, G. 2001: „*Giesmes duchaunas*“ ir kitos 1589 metų liturginės knygos (tekstai ir jų šaltiniai), Vilnius: Baltos lankos.

MICHELINI, G. 2004: *Lozorius Zengštokas „Giesmes Chriksczionischkos ir Duchaunischkos ir jų šaltiniai“*, Vilnius: Baltos lankos.

PALIONIS, J. 1967: *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.

PALIONIS, J. 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

POCIŪTĖ, D. 1995: *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*, Vilnius: Pradai.

STANG, Chr. S. 1929: *Die Sprache des Litauischen Katechismus von Mažvydas*, Oslo.

URBAS, D. 1996: *Martyno Mažvydo raštų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

ZINKEVIČIUS, Z. 1988: *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.

Inga Strungyté

Inga.Strungyte@flf.vu.lt

Gauta 2004 08 30